

УЙ-ЖОЙДАН СОДИР ЭТИЛАДИГАН ЎҒРИЛИККА ҚАРШИ КУРАШ ФАОЛИЯТИНИНГ ТАРИХИЙ ШАЛЛАНИШИ: ТАҲЛИЛ ВА МУЛОҲАЗАЛАР.

Аннотация: мақолада уй-жойдан содир этиладиган ўғриликка қарши кураш фаолиятининг тарихий шаклланишини вақт мезонига кўра ўрганилиб, илмий асослантирилган хулосалар илгари сурилган.

Таянч сўзлар: уй-жойдан ўғрилик, қарши кураш, ретроспектив таҳлил.

ИСТОРИЧЕСКАЯ СХЕМА ДЕЙСТВИЙ ПО БОРЬБЕ С КРАЖАМИ, СОВЕРШАЕМЫМИ ИЗ ЖИЛЫХ ПОМЕЩЕНИЙ: АНАЛИЗ И РАССУЖДЕНИЯ.

Аннотация: в статье рассмотрено историческое становление деятельности по борьбе с кражами из жилья по временному критерию и выдвинуты научно обоснованные выводы.

Ключевые слова: кража из жилья, борьба с ней, ретроспективный анализ.

HISTORICAL SCHEME OF ACTIONS TO COMBAT THEFTS COMMITTED FROM RESIDENTIAL PREMISES: ANALYSIS AND REASONING.

Abstract: the article examines the historical formation of activities to combat thefts from housing by a temporary criterion and puts forward scientifically based conclusions.

Keywords: theft from housing, combating it, retrospective analysis.

* **Ўринов Одилбек Лазиз ўғли**, Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги Академияси тезкор-қидирув фаолияти кафедраси ўқитувчиси.

Мулкка қарши жиноятларнинг энг қадимийларидан бири ҳисобланмиш ўғрилиқ жинояти ва унга қарши кураш фаолияти тўғрисида тарихий ва классик манбаларда бир қатор қизиқарли маълумотлар ёзиб қолдирилган.

Жумладан, қадимги Авесто китобида ёзилган маълумотларда уй-жойдан содир этилган ўғрилиқни олдини олиш ва фош этишда тунги қоровуллар асосий вазифани бажариб, ушбу жиноятни содир этган шахсларга жиддий жазо чоралари қўлланилганлиги баён этилган бўлса, қадимги Рим империясининг қонунларида уй-жойдан содир этилган ўғрилиқни олдини олиш, фош этишда соқчи, қоровулларга махсус қуролдан фойдаланишга рухсат берилган бўлиб, ўғрилиқ устида қўлган тушган шахсга унинг мавқеидан келиб чиққан ҳолда турли жазо чораси, ҳатто энг олий жазо қўлланиши ҳақида қайд этилганлиги уй-жойдан содир этилган ўғрилиққа қарши инсоният томонидан қадим замонлардан буён курашиб келинаётганлигидан далолат беради[4; 121-б.].

Инсоннинг шахсий мол-мулкига қаратилган ижтимоий хавфли қилмиш турли замон ва маконда, ҳар қандай ҳуқуқ тизимида жиноят деб ҳисобланган. Уй-жойдан содир этилган ўғрилиқни олдини олиш ҳамда фош этишнинг тарихий шаклланишини вақт (давр) мезонига кўра ретроспектив жиҳатдан шартли равишда тўрт босқичга бўлиб ўрганамиз.

Булар: биринчи босқич – эрамиздан аввалги V асрдан VII асрларгача бўлган давр; иккинчи босқич – VIII асрдан XIX асрнинг биринчи ярмигача бўлган давр; учинчи босқич – XIX асрнинг ўрталаридан XX асрнинг 90-йилларига бўлган давр; тўртинчи босқич – Ўзбекистоннинг мустақиллик даври ҳисобланади. Ушбу даврларда уй-жойдан содир этилган ўғрилиқни олдини олиш, фош этишда қандай чора-тадбирлар кўрилганлигини таҳлил қилиб кўрамиз.

Биринчи босқич (*эрамиздан аввалги V асрдан VII асрларга бўлган давр*).

Қадимги даврда уй-жойдан содир этилган ўғрилиқнинг предметини асосан уй-рўзғор, хўжалик буюмлари, кийим-кечак, қимматбаҳо тақинчоқлар ташкил этган.

Сабаби, уй-жойдан ўғриланган ашё, буюмларга эгалик қилиш, фойдаланиш ва тасарруф қилиш ўғри шахс учун анча қулай бўлган.

Уй-жойдан содир этиладиган ўғрилик қадимда асосан задогон ва бой хонадонларда кўпроқ содир этилиб, ўғри, гоҳ уй қоровули билан келишиб, гоҳида уни чалғитиб ўз мақсадига эришган.

Қишлоқларда яшовчи фуқаролар уй-жойларида бундай жиноят деярли содир этилмаган. Бой хонадонлардан ўғриланган ашё, буюмлар, арзон гаровга қишлоқ аҳолисига ўтказилган. Қишлоқларда содир этилган хонадон ўғрилигининг предмети ўғри, ўзи истеймоли учун ишлатган холос[1].

Шу боисдан, шаҳар, қишлоқ марказларида жойлашган уй-жойлардан ўғрилик кўпроқ содир этилган деган хулосага келиш мумкин.

Илк ўрта асрларда Европа тезкор-қидирув фаолиятининг таназзули билан ҳам ажралиб турган. Жумладан, V-VI асрларда франклар жамияти феодаллашиши, жамоат ерлари талон-торож қилиниши, жамиятнинг ўзи ва уруғчилик алоқалари парчаланиши билан ўғрилик энг кўп тарқалган хавфли жиноятга айланди. Шу сабабли франклар кироли Лотарь ўғриларга қарши курашиш учун махсус полиция отрядлари тузди. Полиция отрядлари ўғриликларга қарши курашишда маҳаллий фуқароларнинг имкониятидан ўғриларни аниқлашда, қидириб топишда самарали фойдаланишган[3; 15-б.].

Шунингдек, ушбу даврда уй-жойдан содир этилган ўғриликни олдини олишда аҳоли уйини қаровсиз қолдирмаслик (*масалан, қўриқчи итлардан фойдаланган ёки уйида одам бўлган ва бошқ.*), ўз мулкини эҳтиёт қилиш чорасини кўрган. Жабрланувчи ўғрилатган мулкининг масалан, қимматбаҳо тақинчоқларини алоҳида ўзига хос белгисини таний олиши лозим бўлган. Сотиб олган шахснинг ушбу буюмни келтириб берган шахсга нисбатан берган кўрсатмаси асосида жиноят фош этилиб, айбдор шахсга ўша даврдаги оқсоқоллар кенгашининг қарори билан тегишли жазо чоралари қўлланилган.

Иккинчи босқич (*VIII асрдан XIX асрнинг биринчи ярмигача бўлган давр*).

Муқаддас Ислом динимизда бировнинг мулкига қаратилган жиноятлар оғир жиноятлар сирасига киритилиб, жамиятда бундай ҳуқуқбузарликнинг олдини олиш мақсадида маълум даражадаги жазо шариат қонунларида белгилаб қўйилган. Жумладан, Қуръони каримнинг Моида сурасида “Ўғри эркак ва ўғри аёлнинг қилмишларига яраша жазо ва Аллоҳдан (берилган) азоб сифатида қўлларини кесингиз! Аллоҳ қудрат ва ҳикмат эгасидир”[5; 114-б.] деб қайд этилади. Ўша даврда ўғрилиқ учун кескин жазо чораси қўлланилиши, ушбу жиноятнинг самарали олдини олишга хизмат қилган.

Чингизхон даврида ўғрилиқ ва бошқа иллатларни йўқотиш, тартиб - интизом ўрнатиш учун 1206 йилда “Ёсо қонунлари тўплами” жорий этилди. Унда ёзилишича, мулкка қарши жиноятлардан бири бўлган уй-жойдани содир этилган ўғрилиқларни олдини олишда юзбоши, ясовул, соқчи каби лавозимларида хизмат қилган шахслар шуғулланган. Ўша даврда мўғуллар тезкор-қидирув фаолиятининг ноошкора усули асосида савдогар, дарвиш, аскарларни махфий ҳамкорлика жалб этиб, ўғрилиқ содир этган шахсларни аниқлашда фойдаланилган ҳамда айбдор шахсларга шариат қоидалари асосида содир этган ўғрилиқнинг миқдори ва хусусиятидан келиб чиққан ҳолда қозилар томонидан тегишли жазо тури қўлланилган[7; 150–151-б.].

Амир Темури даврида давлатда содир этилган ўғрилиқларни ким содир этганлиги асосан мунший, яъни хабарнавис вазифасини бажарувчи қаландар, савдогар, фолбин, дарвишлик билан шуғулланувчи шахслар томонидан аниқланиб, ушбу жиноятларни содир этган шахсларга энг оғир жазолар қозилар томонидан қўлланилган.

Темури “Тузуқлари”да ўғрилиқ жинояти ҳақида қуйидаги: “Ўғрилиқ ва талончиликни барча йўлларини бекитишнинг чораларини кўрдим. Ўғрилар хусусида буюрдимки, улар қаерда бўлмасин, тутиб олинса, Ёсо бўйича жазолансин” каби қоидаларнинг белгилангани, ўғрилиқка қарши чора-тадбирларни ижро этиш ва риоя қилиниши устидан қаттиқ назоратнинг бўлиши, шубҳасиз, қонунчиликни мустаҳкамлашга хизмат қилган. Тузуқлардан кўринадики, Амир Темури очиқлик,

рахм-шафқат билан халқни ўзига ром қилиб, адолат ўрнатилишига ҳаракат қилиб, иложи борица жабр-зулмдан узоқроқда бўлишга интилган. Айниқса, фуқаролар томонидан уй-жойдан содир этилган ўғрилик ҳолатларида одиллик билан иш тутганлигини кўриш мумкин. Ушбу даврда уй-жойдан содир этилган ўғриликни мунтазам равишда олдини олиш бўйича соқчи, аскарлар, шунингдек, фуқаролар томонидан кўрикчи итлардан фойдаланиш орқали самарали чора-тадбирлар амалга ошириб келинган[9; 106-б.].

Бухоро, Хива, Кўкон хонликлари (XVI – XIX асрлар) даврида мулкка тажовуз қилиш, шу жумладан, уй-жойдан содир этиладиган ўғрилик оғир жиноят турларидан бири бўлиб, ушбу жиноятнинг олдини олиш соқчи, қоровул ҳамда маҳаллий аҳоли томонидан амалга оширилган. Ушбу хонликларда миршаблар, посбонбошининг махфий алоқасида бўлган шахсларни берган тезкор маълумотга кўра, уй-жойдан ўғрилик содир этган шахслар аниқланиб, уларнинг ушбу фаолияти пул ва бошқа мол билан тақдирланган. Миршаблар томонидан уй-жойдан ўғрилик юзасидан суриштирув ўтказилиб, айбдорларнинг қилмиши фош этилган. Уй-жойдан ўғрилик содир этган шахс хаттоки, жабрланувчининг қариндош бўлса ҳам афв этиши мумкин бўлмай, жиноят ишлари козилик судлари томонидан кўриб чиқилиб, айбдорга тегишли жазо қўлланилиши ҳақида ҳукмлар чиқарилган[12; 205 – 219-б.].

Учинчи босқич (XIX асрнинг ўрталаридан XX асрнинг 90-йилларига бўлган давр). Чор Россия мустамлакачилиги (1847–1917 йиллар) даврида уй-жойдан содир этилган ўғриликни олдини олиш ва фош этишда махсус қидирув полицияси ташкил этилган[3; 27-б.].

1903-1904 йилларда қабул қилинган “Халқ судяларининг Фавқулодда Конгресси қарорлари тўплами”да “Оддий ўғрилик” [15] жинояти бўйича суд қарорлари тўплами мавжуд бўлган. Шунингдек, 1903 йилдаги Жиноят кодексида уй-жойдан ўғрилик ва талончилик қилмишлари тенглаштирилиб, ушбу икки қилмиш қонун тилида “Ўғрилик” атамаси билан номланган [10; 64-б.].

Полиция департаментининг махфий йўриқномаси асосида махфий ҳамкорликка жалб этилган фуқаролардан олинган ишончли маълумотлар асосида мулкӣ турдаги жиноятлар аниқланиб *(1904 йилда бировнинг мулкини талон-тороғ қилиш 206 та; 1906 йилда эса ушбу жиноятлар 251 тани ташкил этган)* айбдор шахсларга нисбатан ваколатли суд томонидан тегишли жазо чоралари тайинланган[13].

Совет ҳукмронлиги (1917 – 1990 йиллар) даврида уй-жойдан содир этилган ўғрилик кенг тарқалган жиноят туридан бири бўлиб, ушбу қилмиш учун анча жиддий чоралар кўрилган. Жумладан, 1920 йил 2 декабрда Қозоғистон Автоном Совет Социалистик Республикасининг “Мулкӣ жиноятларга қарши кураш тўғрисида”ги декрет қабул қилинди. Ушбу декрет совет республикасининг биринчи жиноят қонуни ҳисобланиб, уй-жойдан ўғрилик содир этган шахсга жазо чораси сифатида айбдорнинг шахсий мол-мулкӣ мусодара қилинган[14].

Уй-жойдан содир этилган ўғриликларига қарши курашишнинг ҳуқуқӣ асоси сифатида 1921 йил 10 ноябрдаги Қозоғистон Марказий ижроия қўмитасининг “Ўғриликларга қарши курашиш тўғрисида”ги декретида уй-жойдан содир этилган халқнинг хўжалигига таҳдид сифатида белгиланиб, милиция тезкор апаратининг ходимларидан олинган ишончли маълумотлар асосида хонадон ўғрилари аниқланиб, фош этилган. Ўша даврда рецидивистлар томонидан мулкни ўғрилаш, айрим ҳолларда босқинчилик йўли билан куч ишлатиб олиб қочганлик учун энг юқори ва қаттиқ жазо чоралари қўлланилган[3; 35 – 38-б.].

Уй-жойдан содир ўғрилик предмети (нарсa, буюм, ашё)ни яширадиган, сотишга ёрдам берган шахсларга ҳам энг юқори жазо чоралари кўрилиши мумкин бўлган. Худди шу декретга кўра, кўп ва жуда кўп миқдорда уй-жойдан содир этилган ўғриликлар жиноят ишлари халқ судлари томонидан вилоят ҳарбий трибунал бўлинмаларида ўтказилган.

1921 йил 19 ноябрь куни Қозоғистон Автоном Совет Социалистик Республикасининг Адлия халқ комиссарлигининг навбатдан ташқари йиғилишида

уй-жойдан содир этилган ўғрилиққа қарши курашиш масаласи кўрилиб, мазкур жиноятни содир этган шахсларга нисбатан кескин чора сифатида қамоққа олиш эҳтиёт чораларини қўллаш ҳақида қарор қабул қилинган.

1922 йил 1 июнда РСФСР Жиноят кодексининг 180-моддаси 1-қисми «а» бандида уй-жойдан содир этилган ўғрилиқ оддий ўғрилиқ сифатида баҳоланган.

Ўзбекистон ССРнинг биринчи Жиноят кодекси 1926 йил 16 июнда қабул қилинди. Мазкур кодекснинг “Мулкӣй жиноятлар” деб номланувчи 7-боби 162-моддасида уй-жойдан содир этилган ўғрилиқ учун жазо белгиланиб, мустақил жиноят сифатида назарда тутилди, фуқароларнинг хонадони, умумий ётоқхоналар, дала ҳовли ва бошқа турар жойлар мазкур жиноятнинг объекти сифатида баҳоланди[11].

Кейинчалик, 1960 йилдаги Жиноят кодексини 144-моддасида уй-жойдан содир этилган ўғрилиқ жинояти учун жавобгарлик белгиланиб, бир гуруҳ шахслар, уюшган гуруҳ, ўта хавфли рецидивист шахс томонидан уй-жойдан содир этилган ўғрилиқ учун жавобгарлик масаласи белгиланди[6].

Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, ушбу даврда уй-жойдан содир этиладиган ўғрилиқликни олдини олишда асосан аҳолининг ҳушёрлигини ошириш борасида ҳуқуқ-тартибот ходимлари томонидан тарғибот ва ташвиқот ишлари ўтказилган. Доимий равишда калит танлаш усули билан ўғрилиқ содир этган шахслар ва калит ясовчи устахона эгалари, кўнгилли фуқаролар билан махфӣй ҳамкорлик қилиниб, ушбу жиноятларни “иссиқ изи”дан фош этиш чоралари кўрилган. РСФСР Жиноят кодекс (1922, 1926, 1960 йил)ларида уй-жойларда содир этилган ўғрилиқ учун жавобгарлик икки гуруҳга, хусусий уй-жойлар ва корхона, муассаса ва ташкилотларнинг омборхоналари мулкни ўғрилашга ажратилган бўлиб, ташкилот мулкни ўғрилаш учун анча жиддий жазо чоралари қўлланилган[8].

Уй-жойдан содир этилган ўғрилиқ МДХ давлатлари ҳудудида ҳар доим долзарб муаммолардан ҳисобланган. Жумладан, Қозоғистон, Қирғизистон, Россия

вилоятларининг марказ ҳудудларида вазият жудаям оғир бўлиб, уй-жойдан содир этилган ўғрилиikka қарши курашишда давлат органлари томонидан тегишли ҳуquқий таъсир чоралари ишлаб чиқилиб, уй-жойдан содир этиладиган ўғриликни олдини олиш ва фош этишга жиддий эътибор беришган[10; 67-б.].

Тўртинчи босқич (*Ўзбекистоннинг мустақиллик даври*). Мустақиллик даврида Ўзбекистонда ички ишлар идораларининг фаолияти мавзусида илмий изланишлар олиб борган олим Қ.Б.Қодировнинг “Ўзбекистонда жиноятчиликка қарши кураш жараёни икки босқични босиб ўтди. Биринчи босқич – 1991 йилдан 2000 йилгача давом этди. Бу энг мураккаб давр бўлиб, айниқса истиқлолнинг илк йиллари ҳуquқбузарликлар энг юқори нуқтага етган вақт ҳисобланади. Иккинчи давр – 2001 йилдан 2011 йилгача давом этган. Бу даврнинг хусусияти, авваламбор, мамлакатда олиб борилаётган суд-ҳуquқ тизимини эркинлаштириш, жиноий жазоларни либераллаштириш руҳияти билан изоҳланади. Ички ишлар ходимлари “Қопкон”, “Тўр”, “Тун”, “Ўсмир”, “Комплекс” каби тадбирлар натижасида уюшган жиноий гуруҳ аъзолари, жиноят содир этишга мойил шахслар, дайдилар ва бошқалар рўйхатга олинган”лиги[2; 16-б.] ҳақидаги фикр-мулоҳазалари, уй-жойдан содир этиладиган ўғрилиikka қарши курашишда ички ишлар ходимлари томонидан махсус чора-тадбирлар кўрилганлигидан далолат беради.

Юқорида таъкидлаб ўтилган фикр-мулоҳазаларга асосланиб, уй-жойдан содир этилган ўғрилиikka қарши курашиш ўзининг узоқ тарихига эга дейиш мумкин.

Уй-жойдан содир этиладиган ўғрилиikka қарши курашнинг тарихий шаклланишини ретроспектив таҳлил қилиш шуни кўрсатдики, мазкур жиноятга самарали қарши курашишда кўрилган махсус чора-тадбирлар ўзининг ижобий самарасини бериб, уй-жойдан содир этилган ўғриликни камайишига, содир этилганларини фош этилишига хизмат қилган деб айтишимиз мумкин.

Уй-жойдан содир этиладиган ўғрилиikka қарши курашишнинг тарихий усуллариини ўрганиш, таҳлил қилиш орқали илмий асосланган қуйидаги:

биринчидан, уй-жойда содир этиладиган ўғрилиққа қарши курашишда ҳар бир фуқаро яшаш хонадони ва қўшимча хўжалиқ хонасининг хавфсизлик чорасини кўриши, масалан мустаҳкам ҳимоя воситаларини ўрнатиш, кўрикчи итлардан фойдаланиш, мазкур жиноятнинг сезиларли даражада олди олиниши ва фoш этилишига имконият яратиши; *иккинчидан*, уй-жойдан содир этиладиган ўғрилиққа қарши курашишда ҳуқуқий жавобгарлик масаласига ҳам жиддий эътибор қаратилиши; *учинчидан*, “Уй-жойдан содир этилган ўғрилиққа қарши курашиш” махсус чора-тадбирларни самарали амалга ошириш лозимлиги ҳақида хулосаларни илгари суриш мумкин.

Хулоса ўрнида шуни айтиш жоизки, уй-жойдан содир этиладиган ўғрилиққа қарши курашишнинг мазмун-моҳиятини билиш, ушбу қилмишга самарали қарши курашишга ёрдам беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. <http://www.refbzd.ru/viewreferat-1592-8.htm> (мурожаат вақти: 18.12.2022).
2. Қодиров Қ.Б. Мустақиллик даврида Ўзбекистонда Ички ишлар идораларининг фаолияти: Тарих фан. бўйича фал. д-ри (PhD) дис. Автореф. – Т., 2019. – Б.16.
3. Саитбаев Т.Р. Ички ишлар органлари тезкор-қидирув фаолиятининг шаклланиши ва ривожланиши: Монография. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2020. – Б.15, 27, 37-38.
4. Авесто. Тарихий-адабий ёдгорлик. Асқар Маҳкам таржимаси. – Т.: «Шарқ», 2001. – Б.121.
5. Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф Тафсири ҳилол 7-жуз. Қуръони карим маънолар таржимаси. Моиди сурасининг – 8-ояти. – Т.: «Шарқ», 2008. – Б.114.
6. Уголовный кодекс РСФСР (утв. ВС РСФСР 27.10.1960) (ред. от 30.07.1996)// http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_2950/ (мурожаат вақти: 27.12.2022).
7. Тошқулов Ж., Авазов Н. Ўзбекистон Республикасида давлат ва ҳуқуқ тарихи. Ўрта асрлар: Ўқув қўлланма. – Т.: МХХ институти, 2006. – Б.150-151.
8. https://ru.wikipedia.org/wiki/История_уголовного_права_России. (мурожаат вақти: 19.12.2022).
9. Темур тузуклари / Таҳрир хайъати: Б.Абдуҳалимов ва бошқ., Форсча матндаги А.Суғоний ва Ҳ.Кароматов тарж. – Т.: «O'zbekiston», 2012. – Б.106.

10. *Бышевский Ю. В.* Ответственность за кражу по уголовным кодексам советского периода // Научный вестник Омской академии МВД России № 4(55), 2014.С.67.<https://cyberleninka.ru/article/n/otvetstvennost-za-krazhu-po-ugolovnym-kodeksam-sovetskogo-perioda>. (мурожаат вақти: 16.12.2022).

11. Уголовный кодекс РСФСР редакции 1926 года (с изм. И доп., внесенными Постановлениями ЦИК СССР от 19.02.1926 – СЗ, 1926, № 9, ст. 71; от 05.03.1926 – СЗ, 1926, № 15, ст. 106) // Электрон манба:[https:// ru.wikisource.org/wiki](https://ru.wikisource.org/wiki). (мурожаат вақти: 17.12.2022).

12. *Муқимов Зиёдулло* Ўзбекистон давлати ва ҳуқуқи тарихи: Олий ўқув юртлари талабалари учун дарслик. – Т.: Адолат, 2003. – Б.205-219.

13. *Абдурахимова Н.А., Эргашев Ф.Р.* Туркистонда Чор мустамлака тизими: Рисола. – Т., 2002.– Б.133-137.; [https:// www.urgfiltma.uz/uz](https://www.urgfiltma.uz/uz). (мурожаат вақти:30.11.2022).

14. [https:// www.centrasia.ru / news 2.php?st=1053727020](https://www.centrasia.ru/news/2.php?st=1053727020). (мурожаат вақти: 18.12.2022).

15. Атанова С.А. Из туркменского адата. Неопубликованная рукопись Г.И. Карпова// Восточный архив № 2 (42), 2020 .

